

Nizami Gəncəvinin dünyə şöhrəti

Bütün insanlar dünyaya gəlib və gedirlər. Lakin dünyada hər adam şöhrət tapıb yaxşı yaşaya bilmir. Çox nadir şəxsiyyətlər var ki, dünyə onlarla fəxr edir və belələri özlərindən sonra bir əbədilik mücəssəməsi qoyub getmiş olurlar.

Azərbaycan xalqının da taleyində belə şəxsiyyətlər az olmamışdır. Bunlardan ən öncülü Gəncəli şair, həkim, şeyx, filosof və mütəfəkkir Nizamidir. Həmin Nizami ki, xalqımızı ilk dəfə Birləşmiş Millətlər Təşkilatında, YUNESKO-da tanıdan misilsiz şəxsiyyətdir. Şairin 800 illiyi bütün dünyada qeyd edildi. Onu demək kifayətdir ki, dahi şairin "Xəmsə"sindəki beş əsəri ingilis, ispan, italyan, alman, fransız, çex, macar, bolqar, fin, isveç, polyak, latış, litov, eston, ərəb, türk, hind, çin, yapon və s. dillərə tərcümə edilmiş, indi də sevilə-sevilə oxunmaqdadır. Bəs nə idi Nizami Gəncəvinin bu qədər şöhrətləndirən?

Əvvəla ona görə ki, Nizami Gəncəvinin şairlik qabiliyyəti təbiətdən gəlmə idi. İkincisi o, tək cə şair deyildi, dövrümüzdəki bütün elmlərə vəqif bir insan kimi mövcud elmləri poeziyaya gətirmişdir. Üçüncüsü isə Nizami Gəncəvinin toxunduğu bütün mövzular öz həyatiliyi ilə səciyyəvidir. Dördüncüsü isə Nizami bəşəriyyətin illərcə arzuladığı insanlıq, azadlıq, dostluq, bərabərlik, sülh, doğruluq, zəhmətə hörmət, zülmə nifrət kimi ideyaların carçısıdır. Beşincisi odur ki, Nizami Gəncəvi "Xəmsə"sinin misralarında hikmət, nəsihət, öyüd mövcuddur. Buna görə də Nizami Gəncəvinin dünyə ədəbiyyatında mövqeyi əvəzsizdir.

Dünyə ədəbiyyatında Dante, Homer, Şiller, Servantes, Firdovsi, Xəyyam, Sədi, Hafiz, Hote, Puşkin kimi böyük şairlər yetişmişdir. Lakin bunların heç birini Nizami Gəncəvi ilə müqayisə etmək mümkün deyildir. Heç təsadüfi deyil ki, Şərqi və Qərbi ədəbiyyatında Nizami Gəncəvidən sonra 400-ə yaxın «Leyli və Məcnun» səpkili əsər yazılmışdır. Təbiidir ki, bunların hamısında Nizami Gəncəvi təsiri görünməkdədir.

Maraqlı burasındadır ki, Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığı ilə dünyanın ən yaxşı alimləri məşğul olmuş və onun dahiliyini bəşəriyyətə çatdırmağa çalışmışlar. Belə tanınmış alimlərdən Krımski, Bertels, Baxer, Y.Dəstgerdi, S.Nəfisi, H.Araslı, R.Əliyev, A.Rüstəmovə və s. göstərmək

olar.

Akademik Bertels, Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığı, onun əsərlərinin mahiyyəti barədə müfəssəl və daha doğru məlumat verən alimdir. Heç təsadüfi deyil ki, böyük rus şərqşünası Bertels, Nizami Gəncəvi üçün ən yaxşı tədqiq edən alim kimi tarixə düşmüşdür.

Böyük İran alimi V.Dəstgerdi ömrünün 30 ilini Nizami Gəncəvi yaradıcılığına həsr etmiş və dünyanı Nizamişünaslığında xüsusi yer almışdır.

Azərbaycan alimlərindən Həmid Araslı, Rüstəm Əliyev və Azadə xanımın tədqiqatları diqqət çəkir. Ancaq, Nizami Gəncəvi elə bir dahidir ki, onu bütün dövrlərdə araşdırmaq lazımdır. Şairin farsca yazılmış "Xəmsə"si ən yaxşı Azərbaycan dilinə tərcümədir. Lakin, bu tərcümələri də tam dəqiq saymaq olmaz. Çünki, Nizami Gəncəvi hər oxuduqca yeni-yeni mətləblər meydana çıxır. Bir sözlə Nizami Gəncəvi Azərbaycan xalqının keçmiş iftixarı, gələcək ümid yeridir.

Maraqlıdır ki, Nizami Gəncəvinin özü də yaxşı bilirdi ki, o şeir sahəsində əvəzəlməzdir və elə də qalacaqdır. Gəlin dahi şairin öz dediyi misralara nəzər salaq:

Mənim xəzinəm var «Məxzənül-əsar»,

Mənasız deyilmiş sözlərin nə mənası var?

Şeirlə ucalmaq umma dünyada,

Nizamiylə gəldi, onunla getdi o da.

Nizami Gəncəvi "Xəmsə"sində cəmi beş poema vardır. Bəs niyə bu qədər cazibədardır? İlk əsəri «Sirlər xəzinəsi» ayrı-ayrı hekayələrdən ibarət olsa da, onların arasında ardıcılıq və məntiq vardır. Nəticədə gözəl bir dastan meydana gəlmişdir. Şairin özünün dediyinə görə o, dünyanın sirlərini açmağa çalışmışdır. Nizami Gəncəvi bu əsəriylə keçmişə hörmət, gələcəyə nikbin nəzərlərlə baxmışdır. Nizami Gəncəvi dövrünün yüksək tutulan şəxsiyyətləri də öz növbələrində ona qiymət vermiş, böyük ehtiramla onun hörmətini saxlamışlar. Hətta, Nizami Gəncəvi saraya təşrif buyuranda şah bütün eyş-işrət məclisini ləğv edib, şeyxə öz ehtiramını bildirməyi borc saymışdır. «Sirlər xəzinəsi» dastanına görə Nizami Gəncəvi özünə «həkim» və «şeyx» titullarını qazanmışdır.

İkinci əsəri «Xosrov və Şirin» dünyada yazılan eşq, sevgi, mehr və məhəbbət əsərlərinin fəvqündə dayanan bir dastandır. Şair özü deyir ki, bu poemanı yazarkən mən öz Afaqımı nəzərdə tutmuşdum. Demək, şair yazdığı əsərlə reallığı eyni şəkildə nəzərdə tutmuşdur. Bax, elə bu parametrlərə görə Nizami Gəncəvi millətindən, irqindən, ölkəsindən asılı olmayaraq dünyanın hər yerində şöhrətə layiq olmuşdur. Heç təsadüfi deyil ki, Nizami Gəncəvidən dörd əsr sonra yazıb-yaradan böyük dramaturq V.Şekspir də ondan faydalanmış və «Romeo Cüliyetta» əsərini yazmışdır.

Üçüncü poeması «Leyli və Məcnun» Şərq və Qərb ölkələrində dillər əzbəri olmuş və heç təsadüfi deyil ki, dünya şair və yazıçıları üçün əsas bir mənbə olaraq, 400-dən artıq irili-xırdalı bu səpkidə əsərlər yazılmışdır. Nizami Gəncəvi şöhrəti günbəgün artaraq, onu dünya xalqlarının ən sevimli şairi kimi qəbul etməyə sövq etmişdir.

Dördüncü əsəri «Yeddi gözəl» şairin özünün dediyi kimi dahi bir yerdə, eyni mühitdə qala bilməyib, artıq dünya arenasına çıxmağın vaxtının çatdığını bildirmişdir. Nəticədə, Nizami Gəncəvi bu əsərlə «filosof» rütbəsinə çatır. Şairin yeddi ölkədən onların məmləkəti, adət-ənənələrindən verilən məlumatlar dünya xalqlarının marağına səbəb olur, Nizami Gəncəvinin şöhrəti artır, onun ecazkar poeziyasının təsiri onu daha çox sevməyə gətirib çıxarır. Digər tərəfdən də elmi nöqtəyi-nəzərdən «Yeddi gözəl» tam yetkin bir əsərdir.

Nəhayət, beşinci sonuncu əsəri «İskəndərnamə» Nizami Gəncəvi dahi, mütəfəkkir səviyyəsinə çıxarır. İskəndər böyük sərkərdə olduğu dünyanın hər yerində dillər əzbəri idi. Məhz, bu fakt Nizamiyə İskəndəri seçmək fürsəti verir. Dünya xalqları da İskəndəri tanıdıqları üçün bu əsəri

sevə-sevə oxumağa başlayırlar. «İskəndərnamə» vasitəsilə Nizaminin dünyə şöhrəti daha da artır.

Heç təsadüfi deyil ki, Nizami Gəncəvi XII əsr Azərbaycan intibahının yetişdirməsidir. Lakin, mütəfəkkir şair bununla kifayətlənməyib, özü də intibaha daha da stimül vermiş sənətkardır. Azərbaycanda intibah və Nizami Gəncəvi XII əsr Şərqi intibahına bağlansa da, qərbdə bundan IV əsr sonraya təsadüf edir. Nizami Gəncəvi azadlıq, demokratiya, bərabərlik, qadın azadlığı, əmək, zəhmət, sülh məsələlərini öz əsərlərində tərənnüm edəndə, indiki Qərb hələ özünə gələ bilməmişdi.

Biz, Nizami Gəncəvinin nə qədər açmağa çalışsaq da, hələ qarşıda çox mühüm işlər, araşdırmalar qalmaqdadır. Nizami Gəncəvinin əsərləri kimi özü də bir xəzinədir. O, Azərbaycan xalqı üçün nə lazımsa etmişdir. Onun bizə heç bir borcu yoxdur. Əksinə, bizim ona borcumuz çoxdur. Heç olmasa onu araşdırmalı, tədqiq etməliyik. Nizami Gəncəvi sözün əsl və hüquqi mənasında bitməz və tükənməz bir xəzinədir.

Nizami Gəncəvi irsi şairin yaşayıb-yaratdığı dövrdən başlayaraq şeir-sənət həvəskarlarının dilində əzbər olmuş, ölkələr gəzib dolaşmışdır. Bu gün dünyanın müxtəlif elm ocaqlarında - Moskva, Berlin, London, Nyu-York, Sankt-Peterburq, Oksford, Budapeşt, İstanbul, Paris, Roma, Daşkənd və s. şəhərlərin kitab fondunda Nizami Gəncəvi əsərlərinin neçə-neçə kitabları və əlyazmaları saxlanmaqdadır. Yaxın və Orta şərqin poeziyası Nizamidən bəhrələnmiş və bu ənənəni davam etdirmişlər. XII əsrdə böyük hind şairi Əmir Xosrov Dəhləvi, XV əsrdə tanınmış özbək şairi Əlişir Nəvai, onlardan sonra neçə-neçə şərq şairləri məhz Nizami Gəncəvidən bəhrələnmişlər.

XVIII əsrdən başlayaraq Nizamini Avropa şərqşünasları daha dərinləndirən öyrənməyə çalışmışlar. Ayrı-ayrı vaxtlarda Qərb tədqiqatçılarından Hammer, Baxer, Rutter, Erdman, Atkinson, Duda, Vilson, Blend kimi şərqşünaslar Nizamini alman və ingilis dillərinə tərcümə etmişlər. Qərb mütəxəssislərindən Y.Ripkanın şairin irsi ətrafındakı işləri də daha əhəmiyyətliyədir.

Şərqi ölkələri içərisində son 100 ildə Nizam Gəncəvi irsinin tam müfəssəl öyrənilməsi sahəsində İran alimlərinin xüsusi rolu vardır. Belə alimlərdən V.Dəstgerdi, S.Rzadə, Ə.Şəhəbi, Ə.Zərrinkub, M.Sərvət, S.Həmidyanı və s. göstərmək olar. Son 50 ildə İranda 500-dən artıq alim Nizami Gəncəvi irsinə toxunmuş, müxtəlif kitab və elmi məqalələr nəşr edilmişdir. Hazırda, İranda Nizami Gəncəvinin 900 illik yubileyinə qızgın işlər gedir. Nizami Gəncəvinin «Xəmsə»si çox nəfis şəkildə fars və ingilis dillərində çap edilərək dünyanın müxtəlif ölkələrinə göndərilir. Yeri gəlmişkən onu qeyd etmək yerinə düşər ki, İranda elə bir ədəbiyyat qurultay, tədbir, şeir məclisi, şairlərin ad günlərinin keçirilməsi məclislərində Nizaminin adı çəkilməmiş qalsın.

Bu sahədə Azərbaycan alimləri də bekar oturmamalıdır. Heç deyilsə dövlət səviyyəsində Nizami Gəncəvi "Xəmsə"si yenidən nəfis şəkildə tərcümə olunub çap etdirilməlidir. Doğrudur, ölkə başçısı möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyev şairin 870 illik yubileyi ilə bağlı fərman vermişdir. Nizami Gəncəvinin vətəni qədim Gəncə şəhərində şairin məqbərəsi yenidən qurulmuş, şəhərin giriş darvazaları bərpa edilmiş, «Xəmsə» kompleksi yenidən inşa edilmişdir. Nizami poeziya teatru təmirdən çıxmış və artıq tamaşaçıları qəbul etməyə hazırdır. Ən əsası isə şairin vətəni Gəncədə, Nizami İnstitutu açılmışdır. Nizaminin adını daşıyan küçə öz simasını tamamilə dəyişmişdir. Bir sözlə qədim Gəncə, şairin ana yurdu başdan-başa yeni və müasir bir mərhələyə qədəm qoysa da, öz qədimlik adət-ənənələrini də qoruyub saxlamışdır.

Əlbəttə, bütün bu işlərin görülməsində Gəncə sakinlərinin rolu və əməyi vardır. Lakin, unutmamaq olmur ki, bu işlərin ərəsəyə gəlməsində Gəncə şəhər icra başçısı Elmar Vəliyevin əmək, zəhmət, təşəbbüs, rolu, səyi və zövqünü xüsusi qeyd etmək yerinə düşərdi. Fərsətdən istifadə edərək biz də Elmar müəllimə bu gözəl və nəcib işində uğurlar arzulayaq, gördüyü bütün işlər üçün

bütün Gəncəlilər adından öz dərin təşəkkürümüzü bildirək!

Qarşıda şairin 870 illik yubileyinin keçirilməsi durur. Bizə elə gəlir ki, bu yubiley şairin öz doğma vətəni Gəncədə xüsusi təmtəraqla keçirilməlidir.

Biz, Nizami Gəncəvinin dünyə şöhrətini daha da artırmaq üçün onu daha yüksək səviyyədə keçirməliyik. Aydın ki, elm, texnika və internetin tüğyan etdiyi müasir dövrümüzün imkanları daha çoxdur. Təbiidir ki, şəhərimizə yaxın və uzaq xarici dövlətlərdən alimlər, dövlət başçıları və müxtəlif nümayəndələr gələcəklər, biz elə etməliyik ki, Nizami Gəncəvi sözün əsl və hüquqi mənasında yenidən canlansın, hamının ürəyincə olsun.

Tərəfimdən Nizami Gəncəvinin azərbaycan, rus, fars və ingiliscə dörd dildə avtobiografik məlumat kitabı hazırlanmışdır. Bu kitab nəşr edilərsə, gələn qonaqlara verməklə ən yaxşı hədiyyə olar. Digər tərəfdən onun elektron versiyasını M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanasına təqdim etsək, bütün dünyaya internet vasitəsilə yaymaq imkanı yaranacaq. Kitabxananın müdiri cənab Tahirovla bu barədə söhbət aparılmışdır. Nizami Gəncəvinin dünyə şöhrətini başqalarına nisbətdə biz özümüz etməliyik. Ən azı bu, bizim vətəndaşlıq borcumuzdur. Sonda isə Nizami Gəncəviyə verilmiş yüksək qiymətlərdən bəzilərini nəzərə çatdırmağı məsləhət bildik. Bu, bir daha şairin böyük düha sahibi olduğuna dəlalət edir. Nəzərə alsaq ki, onun şöhrətini dünyanın görkəmli alimləri demişlər, onda əlavə şərhə ehtiyac qalmır, «Nizami Gəncəvi doğma Azərbaycan şairidir. Azərbaycan qanuni olaraq onunla fəxr edə bilər; ...ancaq o, həm də dünyə ədəbiyyatının iftixarı və bəzəyidir». A.Krımski.

«Nizami bəşəriyyətə nə lazımsa miras qoyub getmişdir. Biz, ondan daha nə istəyə bilərik?» Akademik Bertels.

«Əgər yer kürəsi tərəzi, göylər tərəzi daşı olsa belə, Nizami zəkasını çəkmək mümkün deyildir.» Ə.Nəvai.

«Şeir aləmində çox peyğəmbərlər olmuş, lakin allah təkdirsə, Nizami də təkdir.» Filosof-şair Hote.

«Dünyadakı şairlərin heç biri ilə Nizamini müqayisə etmək olmaz.» V.Dəstgerdi.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Ə.Abbasov. Nizami Gəncəvinin «İskəndərnamə» poeması. Bakı, 1966.
2. Ə.Ağayev. Nizami və Dünya ədəbiyyatı. Bakı, 1964.
3. H.Araslı. Şairin həyatı. Bakı, 1967.
4. Y.Bertels. Böyük Azərbaycan şairi Nizami. Bakı, 1940.
5. Y.Bertels. Nizami. Bakı, 1956.
6. Y.Bertels. Pyat poem. Moskva, 1968.
7. Z.Bünyatov. Atabəylər dövləti. Bakı, 1978.
8. V.Dəstgerdi. Həkim Nizami Gəncəvi. Tehran, 1338.
9. R.Əliyev. Nizamidə aforizmlər. Bakı, 1982.
10. M.İbrahimov. Renoşans və Azərbaycan renoşansı. Bakı, 1979.
11. M.Cəfər. Nizamının fikir dünyası. Bakı, 1979.
12. A.Krımski. Nizami və onun öyrənilməsi. Bakı, 1947.
13. A.Rüstəmov. Nizami Gəncəvi. Bakı, 1980.
14. S.Nəfisi. Nizamının tərcümeyi-halı. Tehran, 1337.

Nizami Gəncəvinin dünyə şöhrəti

Müəllif: Cahən Ağamirov
16.02.2012 20:11

Cahən Ağamirov

GDU-nun fars dili müəllimi, Nizamişünas